

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 32.019.51

Словських У. О.
кандидат історичних наук, доцент кафедри
політології та правознавства, Луганський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Луганськ), ulla1984@mail.ru

Політична свідомість і політичний дискурс

Метою даної статті є встановлення особливостей взаємозв'язку між політичною свідомістю та політичним дискурсом. Використані методи: системний, структурно-функціональний. Автором запропоновано схематичну модель, що відображає зв'язок між політичним дискурсом і політичною свідомістю. Визначено, що політичний дискурс щодо політичної свідомості виконує такі функції: 1) політичний дискурс є засобом вираження політичної свідомості на різних рівнях її функціонування; 2) політичний дискурс забезпечує взаємодію між різними рівнями та типами політичної свідомості; 3) політичний дискурс виступає у ролі засобу формування політичної свідомості. Вираження політичної свідомості засобами політичного дискурсу має три форми – усну, письмову, символічну, і відбувається за трьома каналами – вербальним, невербальним та змішаним (вербально-невербальним). Проаналізовано специфіку відображення того чи іншого рівня політичної свідомості – науково-теоретичного, емпіричного, буденного – засобами політичного дискурсу в залежності від суб'єкту політичної свідомості.

Ключові слова: політична свідомість, політичний дискурс, індивідуальна політична свідомість, групова політична свідомість, масова політична свідомість, науково-теоретичний, емпіричний, буденний рівні політичної свідомості.

Людина живе у “світі мови”, оскільки мова впливає на всі аспекти нашого життя. Можна сказати, що мова конструє навколишню реальність. Останнім часом феномен мови та її впливу на різні аспекти людського буття став об'єктом вивчення великої кількості наук: лінгвістики, філософії, соціології, психології, політології тощо. Це явище відбиває так званий “лінгвістичний поворот” у соціально-гуманітарних науках, що розпочався у другій половині ХХ ст. “Лінгвістичний поворот” обумовив виникнення цілого напрямку наукових досліджень на стику політології і мовознавства – політологічної лінгвістики або лінгвополітології, об'єктом якої стає політична мова, її роль у процесі політичної комунікації, її інтерпретація, особливості впливу на підвладних тощо. Проте ці дослідження переважно зосереджені на вивченні методологічних питань дослідження політичного дискурсу (різні школи, підходи до трактування політичного дискурсу, його структури, функцій тощо), особливостей політичного дискурсу певного режиму, держави чи політичного діяча (зокрема, дискурс Третього Рейху, тоталітарний дискурс, дискурс російської влади, дискурс президента Обама тощо) або розгляді окремих концептів – одиниць дискурсу (концепти “влади”, “свободи”, “демократії”, “глобалізації” у політичному дискурсі). Проте, на сьогодні бракує досліджень, які б відображали зв'язок між політичним дискурсом і іншими явищами політичного життя, зокрема, політичною свідомістю.

Згідно “Словника соціологічних і політологічних термінів”, політична свідомість – це усвідомлення сфери політики соціальними суб'єктами (індивідами, групами, соціальними спільнотами), що постає як сукупність відповідних знань і оцінок [3]. Політична свідомість є результатом і одночасно процесом відображення та освоєння політичної реальності, перш за все, засобами політичного дискурсу. Отже, метою даної статті є встановлення особливостей взаємозв'язку між політичною свідомістю та політичним дискурсом.

З приводу визначення поняття “політичний дискурс” у науковій літературі не існує одностайної думки. Узагальнивши позиції різних дослідників, можна дійти висновку, що поняття “політичний дискурс” можна розуміти у широкому та вузькому значенні. У вузькому значенні поняття “політичний дискурс” набуває “інституційного звучання”, оскільки під ним розуміють дискурс професійних політиків, що реалізується у вигляді програмних документів, парламентських дебатів, промов політичних лідерів тощо (Т. ван Дейк) [1].

При широкому трактуванні поняття “політичний дискурс” включає як інституційні, так неінституційні форми спілкування, якщо до сфери політики належить хоча б одна з трьох складових: суб'єкт, зміст повідомлення або адресат (О. Шейгал, А. Баранов) [1]. Отже, коло джерел політичного дискурсу не обмежується лише текстами, створеними політиками, а передбачає також залучення мас-медійних текстів, пов'язаних з політикою, листів, звернень, повідомлень з приводу політичних подій від звичайних громадян, літературних, публіцистичних, наукових творів на політичну тематику тощо. Такий підхід передбачає вивчення політичного дискурсу з точки зору семіотики, у “знаковому вимірі” через спеціалізовані вербальні знаки (політичні терміни, антропоніми), спеціалізовані невербальні (політичні символи) і неспеціалізовані знаки, які спочатку не були орієнтовані на дану сферу спілкування, але внаслідок стійкого функціонування в ній придбали змістовну специфіку.

Вузьке визначення політичного дискурсу дозволяє нам дослідити тільки спеціалізовану політичну свідомість професійних політиків, в той час як широке визначення дозволяє розглянути різні форми та рівні політичної свідомості, а отже в більшій мірі відповідає меті нашого дослідження.

Залежно від суб'єктів політики політичну свідомість поділяють на: індивідуальну (містить систему інформаційних, мотиваційних і ціннісних компонентів, що забезпечують пізнання особистістю політики та участь в ній); групову (узагальнює установки і мотиви політичної поведінки конкретних класів, верств, еліт); масову (висловлює громадську думку, настрої і дію мас).

Кожен тип свідомості може функціонувати на кількох рівнях: теоретичному, емпіричному і буденному [2].

Теоретичний рівень представлений різними ідеями, цінностями, концепціями, ідеалами, інтересами, потребами тощо. Емпіричний рівень базується на практичному досвіді людини або різних соціальних спільнот. Даний рівень відображає політичну дійсність у формі відчуттів, ілюзій, переживань, уявлень. Буденний рівень характеризується поєднанням елементів, що формуються на теоретичному рівні, і з досвідом, отриманим у повсякденному житті. Отже, він представлений ідеями, поглядами, настроями, почуттями, емоціями тощо.

На наш погляд, зв'язок між політичним дискурсом і політичною свідомістю можна зобразити у вигляді наступної схеми (рис. 1).

Політичний дискурс виконує такі функції щодо політичної свідомості: 1) політичний дискурс є засобом вираження політичної свідомості в залежності від рівня її функціонування; 2) політичний дискурс забезпечує взаємодію між різними рівнями та типами політичної свідомості; 3) політичний дискурс виступає у ролі засобу формування політичної свідомості.

Рис. 1. Взаємозв'язок між поняттями "політична свідомість" і "політичний дискурс"

Вираження політичної свідомості засобами політичного дискурсу, на нашу думку, має три форми – усну, письмову, символічну. Специфіка їх використання залежить від типу та рівня політичної свідомості. Для індивідуальної політичної свідомості характерне домінування письмової форми вираження на науково-теоретичному рівні, в той час як на емпіричному та буденному рівнях буде домінувати усна форма вираження. Символічне вираження (емоційна поведінка, жести, міміка, що супроводжують передачу інформації; твори мистецтва тощо) для індивідуальної свідомості є супроводжуючою формою вираження на всіх рівнях. Усна і письмова форми вираження несуть в першу чергу інформаційне навантаження, в них знаходять відображення ідеї, теорії, концепції, що є результатом процесів логічного мислення індивіду. Символічна форма відповідає за вираження "емоційної" складової політичної свідомості (почуття, настрої тощо).

На науково-теоретичному рівні групової свідомості письмова та усна форми вираження перебуватимуть

приблизно у рівних пропорціях, оскільки не зважаючи на спрощення інформаційного наповнення дискурсу, що обумовлено необхідністю усної взаємодії між членами групи, зберігається можливість колективного вираження окремих ідей та концепцій у письмовому вигляді у зв'язку з усвідомленням членами групи їхньої специфічної позиції щодо політичних проблем. На емпіричному та буденному рівнях групової політичної свідомості збільшується значення усної форми вираження порівняно із письмовою. Символічна форма вираження набуває більшого значення для всіх рівнів групової політичної свідомості, порівняно із індивідуальною, у зв'язку із необхідністю вираження складних теоретичних конструкцій та неможливістю досягти цього у повній мірі засобами усного та письмового вираження на рівні групи.

Для масової політичної свідомості характерним є переважання усної та символічної форми вираження, оскільки вони є найбільш доступними у зв'язку з максимальним спрощенням інформаційно-логічного компонента політичної свідомості та зростанням частки "емоційної" складової порівняно із попередніми типами свідомості.

Взаємодія між різними рівнями та типами політичної свідомості за допомогою засобів політичного дискурсу відбувається за трьома каналами: вербальним, невербальним та змішаним (вербально-невербальним).

На нашу думку, у повній мірі всі рівні політичної свідомості відображаються в індивідуальному типі політичної свідомості. Повнота відображення того чи іншого рівня політичної свідомості та вибір засобів політичного дискурсу залежатиме від конкретного індивіда – науковця-політолога, професійного політика, звичайної пересічної людини, митця тощо. Зокрема, науково-теоретичний рівень індивідуальної свідомості виявляється у вигляді текстів наукової комунікації, ідеологічних творів. Емпіричний рівень індивідуальної свідомості дозволяє максимально ефективно накопичувати і використовувати досвід політичної діяльності і виявляється в актах комунікації, які виникають при безпосередньому контакті індивіда з політичною реальністю: виступі або промові політика перед певною аудиторією на підставі його попереднього досвіду, виходячи з реакції цієї аудиторії; щоденнику; творі мистецтва, створеного під впливом певної політичної події тощо. Буденний рівень індивідуальної політичної свідомості знаходить відображення у авторських текстах мас-медійної комунікації, мемуарах, інших творах, які поєднують певні елементи наукових знань у кореляції з власним досвідом індивіда.

Науково-теоретичний рівень групової свідомості залежить від рівня складності індивідуальної науково-теоретичної свідомості індивідів, що входять у групу. Зокрема, рівень політичної свідомості, а, відповідно і засоби політичного дискурсу, представників певної наукової школи чи еліти політичної партії буде значно вищим, ніж рівень політичної свідомості у представників студентського наукового гуртка чи місцевого осередку цієї ж партії. Отже, політичний дискурс групової свідомості на цьому рівні може оперувати як складними, так і простими категоріями, виходячи з рівня групи. Емпіричний рівень групової свідомості буде виражений слабкіше, ніж на індивідуальному рівні, у зв'язку з об-

меженою можливістю використання індивідуального досвіду членів групи для вироблення і прийняття колективних рішень, а отже, і обмеження використання засобів політичного дискурсу. Зокрема, це можна проілюструвати на прикладі заяви профспілки з приводу певної політичної події, активної реакції певної суспільної групи на політичні події. Буденний рівень групової свідомості є домінуючим порівняно з іншими рівнями і також відрізняється у якості проявів в залежності від індивідів, що входять у групу. Відображенням буденного рівня групової політичної свідомості може бути резолюція, прийнята зборами, засіданням партії тощо.

Масова політична свідомість функціонує на двох рівнях: слабко вираженому науково-теоретичному і буденному. Емпіричний рівень масової свідомості фактично не задіюється або його значенням можна знехтувати, внаслідок неможливості накопичення стихійно виникаючими масами власного досвіду та використання індивідуального досвіду окремих представників. Науково-теоретичний рівень масової свідомості знаходиться у зародковому стані і здатний оперувати тільки найпростішими теоретичними конструкціями, які виражаються у гаслах, закликах до дій тощо. Буденний рівень масової свідомості є найбільш розвиненим і виявляється, головним чином, позитивною чи негативною реакцією на певну проблему у вигляді: аплодування оратору, освистування виступу, вербального виразу підтримки, деструктивної діяльності натовпу.

Засобами політичного дискурсу здійснюється і формування різних рівнів та типів політичної свідомості: складні теоретичні концепції, що є елементами індивідуальної науково-теоретичної свідомості вчених-ідеологів, стають надбаннями групової та масової політичної свідомості у вигляді програмних документів політичних партій, закликів, гасел на буденному рівні тощо. І навпаки, ідеї, настрої, емоції, почуття, переживання окремих людей та соціальних спільнот, що виражаються у мас-медійному дискурсі, текстах, створених пересічними громадянами, в різних формах участі у політичних подіях на емпіричному та буденному рівнях групової і масової свідомості впливають на формування науково-теоретичних концепцій та ідеологічних вчень.

Таким чином, політичний дискурс є невід'ємним елементом функціонування політичної свідомості, способом взаємодії і комунікації між різними типами та рівнями політичної свідомості, а також важливим засобом її формування. Як інструмент взаємодії між різними підсистемами політичної свідомості та їх ідентифікації він є досить гнучким та універсальним, оскільки здатний модифікуватися в залежності від рівня суб'єктів взаємодії. Детальний аналіз засобів політичного дискурсу, притаманних різним типам і рівням політичної свідомості, повинен стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Лескина Т. А. Основные подходы к изучению феномена политического дискурса / А. Т. Лескина // Социокультурные проблемы языка и коммуникации. – 2010. – Вып. 6. – [Электронный ресурс]. – режим доступа: <http://www.pags.ru/science/conferences/E-Conference/lingvoculture.php>
2. Политология: учебник / М. М. Вегеш (ред.). – К.: Знання, 2008. – 384 с. – (Серия “Вища освіта ХХ століття”).
3. Словник соціологічних і політологічних термінів / уклад. В. І. Астахова, В. І. Даниленко, А. І. Панов. – К.: Вища школа, 1993. – 141 с.

1993. – 141 с.

References

1. Leskina T.A. Osnovnyye podkhody k izucheniyu fenomena politicheskogo diskursa / A.T. Leskina // Sotsiokul'turnyye problemy yazyka i kommunikatsii. – 2010. – Вып. 6. – [Elektronnyy resurs]. – rezhym dostupu: <http://www.pags.ru/science/conferences/E-Conference/lingvoculture.php>
2. Politologija: pidruchnyk / M.M. Vegesh (red.). – K.: Znannja, 2008. – 384 s. – (Serija “Vyshha osvita XX stolittja”).
3. Slovyk sociologichnyh i politologichnyh terminiv / uklad. V.I. Astahova, V.I. Danylenko, A.I. Panov. – K.: Vyshha shkola, 1993. – 141 s.

Yelovskyykh U.O., Ph.D. in history, Associate Professor, Department of Political Science and Law, Lugansk Taras Shevchenko National University (Ukraine, Lugansk), ulla1984@mail.ru

Political consciousness and political discourse

The purpose of this article is to establish the relationship between the features of political consciousness and political discourse. Methods that were used: systemic, structural and functional. The author suggests a schematic model, which reflects the connection between political discourse and political consciousness. In article the author determined that the political discourse as a means of the political consciousness has next main functions. First function of political discourse is a means of expressing political consciousness at different levels of its operation. Second function of political discourse is providing the interaction between the different levels and types of political consciousness. Third function is that political discourse serves as tools formation of political consciousness. Expression of political consciousness by means of political discourse has three forms – verbal form, written form, symbolic form, and occurs through three channels – verbal channel, nonverbal channel and mixed channel that includes quasi verbal and quasi nonverbal. The author identified the peculiarity reflection of certain level of political consciousness by means of political discourse in scientific-theoretical level, empirical level and ordinary level. The level depends on the subject of political consciousness.

Keywords: political consciousness, political discourse, individual fired political consciousness, the group fired political consciousness, mass political consciousness, scientific level and theoretical level, empirical level, ordinary level of political consciousness.

Еловских У. А., кандидат исторических наук, доцент кафедры политологии и правоведения, Луганский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Луганск), ulla1984@mail.ru

Политическое сознание и политический дискурс

Целью данной статьи является установление особенностей взаимосвязи между политическим сознанием и политическим дискурсом. Используемые методы: системный, структурно-функциональный. Автором предложена схематическая модель, отражающая связь между политическим дискурсом и политическим сознанием. Определено, что политический дискурс относительно политического сознания выполняет такие функции: 1) политический дискурс является средством выражения политического сознания на разных уровнях его функционирования; 2) политический дискурс обеспечивает взаимодействие между различными уровнями и типами политического сознания; 3) политический дискурс выступает в роли средства формирования политического сознания. Выражение политического сознания средствами политического дискурса имеет три формы – устную, письменную, символическую, и происходит по трем каналам – вербальному, невербальному и смешанному (вербально-невербальному). Проанализирована специфика отражения того или иного уровня политического сознания – научно-теоретического, эмпирического, обыденного – средствами политического дискурса в зависимости от субъекта политического сознания.

Ключевые слова: политическое сознание, политический дискурс, индивидуальное политическое сознание, групповое политическое сознание, массовое политическое сознание, научно-теоретический, эмпирический, обыденный уровни политического сознания.

* * *

УДК 327.2

Лаврук Т. П.

кандидат політичних наук, доцент кафедри історії і політології, Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького (Україна, Івано-Франківськ), gileya.org.ua@gmail.com

ГЕОПОЛІТИКА ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СИСТЕМИ

Об'єктивне розуміння функціонального потенціалу геополітики можливе в тому разі, коли цю сферу політичної і суспільної свідомості сприймають як елемента соціокультурної системи. Така система координат підводить до думки, що кожна геополітична концептуалістика істотно зумовлена конкрет-